

**КАЛИМА ҲАМЧУН ВОҲИДИ
ГРАММАТИКӢ ВА РОҲУ
ВОСИТАӢОИ КАЛИМАСОЗИИ
ИСМ ДАР ЗАБОНӢОИ АНГЛИСӢ
ВА ТОЧИКӢ (ДАР ЗАМИНАИ
АСАРӢОИ БАДЕӢ)**

Эҳсонзода Малоҳат Эҳсон, н.и.ф., дотсенти кафедраи тарҷума ва грамматикаи факултети забонҳои хориҷии МДТ-и “ДДХ ба номи академик Б.Ғафуров”; **Раҷабова Ганҷамехр Муфаззаловна**, докторант (PhD)-и курси якуми кафедраи тарҷума ва грамматикаи забони англисии факултети забонҳои хориҷии МДТ-и “ДДХ ба номи академик Б. Ғафуров” (Хуҷанд, Тоҷикистон)

**СЛОВО КАК
ГРАММАТИЧЕСКАЯ ЕДИНИЦА И
СПОСОБЫ СЛОВООБРАЗОВАНИЯ
СУЩЕСТВИТЕЛЬНОГО В
АНГЛИЙСКОМ И ТАДЖИКСКОМ
ЯЗЫКАХ (НА ОСНОВЕ
ХУДОЖЕСТВЕННЫХ
ПРОИЗВЕДЕНИЙ)**

Эхсонзода Малохат Эхсон, канд.филол.наук, доцент каф. перевода и грамматики английского языка ф-та иностранных языков ГОУ “ХГУ имени акад. Б.Гафурова”; **Раджабова Ганджамехр Муфаззаловна**, докторант (PhD) первого курса обучения каф. перевода и грамматики английского языка ф-та иностранных языков ГОУ “ХГУ имени акад. Б.Гафурова” (Худжанд, Таджикистан)

**WORD AS A GRAMMATICAL
UNIT AND WAYS OF WORD
FORMATION OF A NOUN IN
ENGLISH AND TAJIK
LANGUAGES (BASED ON
ARTISTIC WORKS)**

Ehsonzoda Malohat Ehson, candidate of philological sciences, associate professor of translation and grammar of English language department of the faculty of foreign languages under the SEI “KhSU named after academician B.Gafurov”; **Rajabova Ganjamehr Mufazzalovna**, PhD of the first course of translation and grammar of English language department of the faculty of foreign languages under SEI “KhSU named after academician B.Gafurov” (Khujand, Tajikistan)
e-mail: ganjamehrrajabova@gmail.com

Таҳлили воҳидҳои грамматикӣ аз қабилӣ калимаҳо ва морфемаҳо дар бораи сохтор ва динамикаи забон маълумоти арзишманд медиҳад. Роҳу воситаҳои калимасозӣ дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ баррасӣ шудааст. Ба нақши морфема ва пасвандҳо дар ташаққули калимаҳои нав таваҷҷӯҳи махсус зоҳир карда шудааст. Ҳарду системаи забонӣ барои сохтани исмҳои нав аз қонуниятҳои морфологӣ ва синтаксисӣ истифода мебаранд. Чанбаҳои муқоисавии калимасозӣ дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ низ мавриди таҳлил қарор гирифта, хусусиятҳои хос ва муштаракӣ ин ду низомии забонро муайян мекунанд. Дар забони англисӣ созмони исмҳоро бо истифода аз пешвандҳо, пасвандҳо ва инчунин бо роҳи сохтани ибораҳо ва истинод ба решаи калимаҳои дигар ба роҳ мондан мумкин аст. Яке аз роҳҳои маъмултарини калимасозии исм бо роҳи аффиксиалӣ сохта шудани калимаҳо буда, дар ҳарду забон ба назар мерасад. Фарқият дар калимасозии исм тавассути пасвандҳои “-er, -or, -ar, -ion, -tion, -ation, -ment, -ity, -ty -hood” дар забони англисӣ ва тавассути пасвандҳои “-гар, -гор, -гон, -ӣ, -гӣ, -кор, -анд (анда)” дар забони тоҷикӣ ба назар мерасад. Дигар роҳу воситаҳои калимасозӣ, ки аз як ҳиссаи нутқ ба дигар ҳиссаи нутқ табдил меёбад, иваз шудани маънои лексикӣ калима ва тағйир ёфтани шакли калима дар мақола муайян карда шудааст.

Калидвожаҳо: морфема, калима, воситаҳои калимасозӣ, калимасозии исм, пасванд, аффикс, таркиби морфологӣ

Анализ грамматических единиц – слов и морфем – дает ценную информацию о структуре и динамике языка. Рассмотрены способы и средства словообразования в английском и таджикском языках, особое внимание уделено роли морфем и суффиксов в образовании новых слов. Отмечено, что обе лингвистические системы используют морфологические и синтаксические закономерности при образовании новых существительных. Также анализируются сравнительные аспекты словообразования в английском и таджикском языках и определяются специфические и общие черты этих двух языковых систем. В английском языке существительные можно организовывать с помощью префиксов и суффиксов, а также путем составления фраз и ссылок на корни других слов. Одним из наиболее распространенных способов образования существительных является аффиксация слов, она встречается в обоих языках. Разница в формулировке существительных проявляется: в английском языке - через окончания *-er, -or, -ar, -ion, -tion, -ation, -ment, -ity, -ty -hood*, а в таджикском языке - через окончания «-гар», «-гор», «-гон», «-ӣ», «-гӯ», «-кор», «-анд», «-анда». Определяются и другие способы и средства словообразования, которые меняются при переходе слов одной части речи в другую, меняя лексическое значение слова и его форму.

Ключевые слова: морфема, слово, способы словообразования, словообразование существительного, аффикс, суффикс, морфологический состав

The analysis of grammatical units such as words and morphemes provides valuable information about the structure and dynamics of language. The article is devoted to the methods and means of word formation in English and Tajik, with special attention paid to the role of morphemes and suffixes in the formation of new words. Both linguistic systems use morphological and syntactic patterns to form new nouns. The comparative aspects of word formation in English and Tajik are also analyzed, and specific and common features of these two language systems are determined. In English, nouns can be organized using prefixes and suffixes, as well as by composing phrases and referring to the roots of other words. One of the most common ways of forming nouns is word affixation, and it is found in both languages. The difference in the formulation of nouns through the endings «-er, -or, -ar, -ion, -tion, -ation, -ment, -ity, -ty -hood» in English and through the endings «-гар», «-гор», «-гон», «-ӣ», «-гӯ», «-кор», «-анд», «-анда» appear in the Tajik language. The article defines other ways and means of word formation that change from one part of speech to another part of speech, changing the lexical meaning of the word and changing the form of the word.

Key-words: morpheme, word, means of word formation, word formation of a noun, affix, suffix, morphological composition

Ҳар як забон хусусияти хоси грамматикаи худро дорост. Сохти грамматикаи забон аз воҳидҳои грамматикӣ иборат буда, онҳо форматсияҳои забони аз ҷиҳати грамматикӣ ташаккулефта – морфема, калима, ибора, ҷумла ва матн мебошанд.

Морфема воҳиди хурдтарини тақсимаҷавандаи низоми ифода буда, мувофиқи қоидаҳои забони дахлдор такрор ба такрор истифода мешавад ва ба элементҳои дахлдори низоми мазмун бевоҳита муносибат дорад [1, с. 240-241]. Морфема дар ҳудуди калима амал мекунад. Масалан, калимаи *unbelievable* (*боғар нақарданӣ, ғавқулода*)-ро ба се ҷузъи маънодор ҷудо кардан мумкин аст: **un** – пешванд, инкорро ифода мекунад; **believ(e)** – решаи калима, маънои бовар қарданро дорад; **-able**- пасванд, ки маънои қобилияти иҷрои амалро ифода мекунад. Дар забони тоҷикӣ низ калимаҳо аз морфемаҳо ташаккул ёфта, аз ҷузъҳои хурдтарини маъноӣ тағйирдиҳанда иборатанд. Таркиби калимаи *барғаиштан* – “**бар**” (пешванд), “**гаиш**” (гардиш, гаиштан)- решаи калима ва “**-ан**” (пасванд) маҳсуб меёбад.

Аммо морфемаҳо ба чузъҳо тақсим карда намешаванд, зеро мафҳуми мушаххасро ифода намеkunанд.

Калима ҳамчун воҳиди асосии грамматикӣ маънои мушаххасро ифода мекунад ва метавонад дар шаклҳои гуногуни грамматикӣ истифода шавад. Он барои ифодаи маънои мушаххас хизмат мекунад ва фонди асосии забон мебошад. Мисол: (**book** – китоб, **home** – хона, **nature** – табиат, **library** – китобхона, **beauty** – зебоӣ) ва ғ.

Дар раванди таҳлил ва омӯзиши калимасозии исм, ба шаклҳои асосии калимасозии исмҳои мураккаб ва муносибати чузъҳои онҳо маълумот дода шудааст. Бисёр калимаҳои наво, ки дар натиҷаи дигаргуниҳои иҷтимоӣ, ҳоҷагӣ, инкишофи илму маданият ва ғайра пайдо шудаанд, бо роҳи калимасозӣ ба амал омадаанд ва онҳо бо сохти грамматикиву қонуниятҳои дохилии забон пурра мувофиқат меkunанд. Бо роҳи калимасозӣ бойшавии таркиби луғавӣ бар ҳилофи бевосита иқтибос гирифтани калимаҳо аз дигар забонҳо ҳамеша инкишоф меёбад, зеро аҳволи забонро пурра инъикос мекунад [7, с. 11].

Калима ҳамчун воҳиди грамматикӣ дар як вақт ба ҳар се сатҳи низомии грамматикӣ забон – калимасозӣ, морфология ва синтаксис тааллуқ дорад.

Олими шинохтаи тоҷик Ш. Рустамов дар асари худ “Калимасозии исм дар забони адабии ҳозираи тоҷик” (1972) фикру андешаҳои хешро баён намуда, сермахсул будани калимасозии исмро таъкид месозад [7, с. 86].

Забоншиносон П.М.Карашук [5], А.И.Смирнитский [8] ва дигарон дар соҳаи забоншиносӣ доир ба калимасозӣ қорҳои илмӣ-тадқиқотии гаронарзишро ба сомон расонидаанд.

Чӣ тавре олими рус Д.Н. Шмелев қайд мекунад, баъзан ҳамчун меъёри объективии фарқ кардани омонимия ва полисемияи калимасозӣ ва нишондиҳандаҳои синтаксисӣ пешниҳод карда мешаванд. Аммо аҳамияти онҳоро ҳалқунанда ҳисоб кардан мумкин нест, зеро тафовути силсилаи калимасозӣ бо тағйирёбии маънои мувофиқ ба таври ҳатмӣ алоқаманд нест [10, с. 80].

Ба ақидаи онҳо дар баробари аз морфема сохта шудани калима ва аз калима сохтани калима бо истифодаи пасванду пешванд таркиби луғавии забон хеле мустаҳкам мегардад. Калима дорои морфема буда, ба худ хос маъно ва шакл дорад. Ҳамин тариқ, омӯзиши морфемаҳо имкон медиҳад, ки сохтори калима ва вазифаҳои онро дар калима ва вазифаи калимаҳоро дар ҷумла амиқтар фаҳмем.

Исм яке аз ҳиссаҳои қалонтарини мустақили нутқ буда, дар он тарзҳои зерини калимасозӣ мушоҳида мешавад: морфологӣ, морфологӣ-синтаксисӣ, луғавӣ-синтаксисӣ, луғавӣ-семантикӣ. Калимасозии морфологӣ дар исм сермахсултарин буда, ба воситаи аффиксҳо сохтани он исмҳои мураккабро дар бар мегирад [7, с. 12].

Аффиксатсия ё бо истилоҳи нав вандафзой яке аз маъмултарин ва сермахсултарин усули морфологии калимасозӣ дар забонҳо, аз ҷумла дар забони тоҷикӣ ба шумор меравад. Дар забон морфемаҳоро аз рӯи хусусиятҳои маъновӣ ва вазифаашон ба морфемаҳои шаклсоз ва калимасоз ҷудо меkunанд. Ба ақидаи профессор К. Усмонов “морфемаҳои шаклсоз воҳидҳоеанд, ки дар занҷири нутқ бо калимае ҳамроҳ омада, барои барқарор кардани муносибати грамматикӣ он бо дигар калимаҳо хизмат меkunанд. Морфемаҳои калимасоз ба маънои лексикӣ калима далолат меkunанд, зеро аз як калима дигар калимаи нав ҳосил меkunанд” [9, с. 25, 27]. Қисми асосии пасвандҳо ба ташаккули ҳиссаҳои нави нутқ интиқол дода мешаванд. Шакли умумии калимасозӣ ба воситаи аффиксатсияро метавон бо формулаи “асос + аффикс” / “аффикс + асос” ифода намуд. Мисол: **remake**: “**re**” – аффикс ва **make** – асос; **healthy**: “**health**” – асос ва “**y**” – аффикс: **боодоб**; “**бо**” – аффикс ва “**одоб**” – асос, **хонагӣ**; “**хона**” – асос ва “**гӣ**” – аффикс.

Дар забони англисӣ истифодаи пасвандҳои аслий ва иқтибосӣ бениҳоят зиёд аст. Аммо на ҳамаи пасвандҳо чун унсури калимасоз хизмат мекунад. Чунонки забоншиносии рус В.В. Виноградов қайд менамояд, “аффиксҳое, ки маънои худро гум кардаанд, беаҳсул гардида, ҳамчун аломати ин ё он ҳиссаи нутқ дарк карда мешаванд, вале қисман хусусияти ҷудоипазирии худро ҳифз менамоянд [3, с. 115].

Пасвандҳои исмсоз ҳамчун морфемаи ҷудогона буда, дар алоҳидагӣ ҳеҷ гуна маъноро ифода намекунад ва барои сохтани калимаҳои нав истифода мегарданд. Масалан, дар забони англисӣ пасвандҳои исмсозии “-er, -or, -ee, -ion, -ist, -hood” ва ё пасвандҳои забони тоҷикӣ “-гор, -анд, -анда, -ҷӣ, -ӣ” ва ҳоказо дар алоҳидагӣ ҳеҷ гуна маънои грамматикӣ надоранд, вале ҳангоми пайваст шудан ба решаи калима ба мафҳуми мухталиф ишора менамоянд.

П.М. Карашук дар тадқиқоти худ оид ба пасвандҳои забони англисӣ чунин иброз доштааст: “Пасвандҳои исмсозии забони англисӣ пайдоиши гуногун доранд. Пасвандҳое ҳастанд, ки танҳо ҳамчун морфема ва пасвандҳое ҳастанд, ки аз калимаҳои мустақил дар ҷараёни омехташавии калима ба вучуд омадаанд” [5, с. 37].

Оид ба калимасозии исм тавассути пасвандҳои исмсоз чунин ибрози ақида кардан дуруст меояд, ки ҳар як пасванд ба ҳолат, ба як давраи муайяни маҳдуд, ба исмҳои маънӣ, исмҳои моддӣ, исмҳои муайяний, номуайяний ва ба самтҳову соҳаҳои касбии гуногун равона карда мешавад.

Пасванди «-er»- и забони англисӣ серистеъмол буда, метавонад якчанд вазифаро иҷро кунад ва вобаста ба контекст маъноҳои гуногун дошта бошад. Он, асосан, барои сохтани исм истифода мешавад ва шахс ё предметро ифода мекунад, ки ягон амалро иҷро мекунад ё дорои моликият ва касб аст. Ҳамчунин ин пасванд дар дараҷаи қиёсии сифат низ истифода мешавад [5, с. 22]. Мисол: **driver** – ронанда, **dancer** – раққоса, **inspector** – инспектор, **sailor** – дарёнавард, **scholar** – донишманд, **popular** – машҳур.

Пасвандҳо дар охири калима ҳамроҳ шуда, барои ҳосил кардани калимаи нав хизмат мекунад: Мисол: **to teach** – омӯхтан (фeyл) / **teacher** – омӯзгор (исм), **to sail** – шино кардан (фeyл) / **sailor** – баҳрнавард (исм). Ҳангоми илова кардани пасвандҳо калимаҳои ҳосилае сохта мешаванд, ки ба дигар ҳиссаи нутқ тааллуқ доранд (мисол: **to work** (фeyл) – кор кардан, **worker** (исм) – коргар) ё ба ҳамон қисми нутқе, ки калимаи аслий ба он замима шудааст (мисол: **friend** (исм) – дӯст, **friendship** (исм) – дӯстӣ) [2, с. 303]. Мисол: **citizen** – шаҳрванд, **citizenship** – шаҳрвандӣ.

Дар забонҳои муқоисашаванда калимаҳоро аз ҷиҳати шакл ва маъно назар афканем дар он мушоҳида мешавад, ки муодили пасванди -er-и забони англисӣ ба забони тоҷикӣ ҳамчун -гар ва -ship ҳамчун -ӣ ифода ёфтааст. Мисол: **leadership** – роҳбарӣ; **“leader”** – роҳбар (асос) ва **“-ship”** – (аффикс).

Масалан, калимаи **“to sing”** (сароидан) – ин асоси калима буда феълро ифода мекунад. Ҳангоми ба асоси калимаи **“to sing”** (сароидан) илова кардани пасванди **“- er”** шакли калима **“singer”** сохта мешавад, ки исмро ифода мекунад ва бо пайваст намудани пасванд калима аз феъл ба исм мубаддал гашт: **sing** (сароидан) + **er** (пасванд) = **singer** (калимаи ҳосилшуда) – сароянда исмро ифода мекунад.

Мисол: **The foreman passed slowly along, eyeing each worker distinctly** [13, с. 37]. – Мухандис охиста-охиста аз роҳ гузашта, ба ҳар як коргар бодикқат нигоҳ мекард.

Дар ҷумлаи мазкур вожаи **worker** оварда шудааст, ки асоси он **work** – кор ва **“-er”** пасванди исмсоз буда, ҳангоми пайваст шудани пасванд шакл ва маънои калима иваз шуда, калимаи нав **work + er = worker** (коргар) – ро ҳосил намудааст. Дар забони англисӣ пасванди **“-er”**-ро ба гурӯҳи алломорфҳои **“-or”** ва **“-ar”** дохил мекунад. Ҳамчунин пасванди **“-er”** соҳибият, мансубият ё тааллуқ доштан ба маконе ё минтақаеро ифода

мекунад (**Londoner** – истиқоматкунандаи шаҳри Лондон) ва инчунин ифодакунандаи предмети конкрет (**computer** – компьютер) мебошад [9, с. 28].

Пасванди “-or” дар забони англисии муосир ҳамчун унсури калимасоз буда, “-er” ба шахс, ба предмет ва ба шугъл далолат мекунад.

Мисол: **act** – **n.** 1) кор, амал, кирдор; 2) қонун, қарор. **actor** – **n.** ҳунарманд, ҳунарпеша (мард). Ифодаи калима ба шахс ва ба шугъли он далолат дорад: **act** (кор, амал) + **or** – пасванд = **actor** (исм) – ҳунарманд [6, с. 46].

Дар забони англисӣ пасванди “-or”, одатан, ба решаи калимаҳои романи илова карда, аз асоси сифат ва феъл сохта мешавад, ки ба истилоҳоти илмию техникаӣ мансуб аст. Мисол: **He worked as a corrector, a librarian, a statistician, a newspaper reporter** [12, с. 365]. – **Ӯ ҳамчун мусаххас, китобдор, омор, мухбири рӯзнома шуда кор кардааст.**

Дар ҷумлаи зерин калимаи **corrector** – ҳамчун **мусаххас** омада, ҳангоми ба ин вожа пасванди “-or” пайваст гардидан аз асоси сифати **correct** исми **corrector** сохта шудааст, ки дар забони тоҷикӣ муодили он аз ҷиҳати семантикӣ тарҷума шудааст.

Пасвандҳои “-er”, “-or” ва “-ar” ба як гурӯҳ дохил шуда, иҷрокунандаи амалро мефаҳмонад. Мисол: **The visitor watched her fingers for a few moments, and took the opportunity of observing the place in general** [11, с. 84] – **Меҳмон чанд лаҳза ангуштони ӯро тамошо карда, аз фурсат истифода бурд то ин ҷойро мушоҳида кунад.**

Дар мисоли овардашуда калимаи “**visitor**” ки ба маънои **воҳӯранда** (меҳмон) омадааст, ба калимасозии исмӣ дохил мешавад. Асоси калимаи **visit** (**воҳӯрӣ**) буда, бо пайваст шудани пасванди “-or” шакл ва маънои калима иваз гардид, ки муодили пасванди мазкур дар забони тоҷикӣ на аз рӯйи шакл, балки аз ҷиҳати маъноӣ тарҷума гардидааст. Яъне “асос + пасванд = калимаи ҳосилшуда” /**visit** (**воҳӯрӣ** кардан, ташриф овардан) + **or-nasvand** = **visitor** – **воҳӯранда**, меҳмон ифода ёфтааст.

А. Мамадназаров дар луғати “Фарҳанги англисӣ - тоҷикӣ” (2011) калимаҳоро ба таври пурра аз ҷиҳати сермаъноӣ шарҳ додааст. Мисол: **Write** (навиштан) + **er** = **writer** (нависанда), **headmaster** – мудири мактаб, раис (мард); **doc** (духтур, табиб) + **t+ or** = **doctor** (доншманд, олим, доктор (унвони илмӣ), табиб, духтур); **head** (сар) + **ge + ar** = **headgear** (кулоҳ), **exemplar** (намуна, сармашк, нусха). Дар калимаҳои **writer**, **headmaster** ва **doctor** ба назар мерасад, ки иҷрокунандаи амалро ифода мекунад. Аммо дар калимаҳои **headgear** ва **exemplar** на иҷрокунандаи амал, балки предмети муайянро ифода мекунад [6, с. 260-932].

Дар забони адабии ҳозираи тоҷикӣ микдори пасвандҳои сермаъно, синоморфема ва оморфема хеле зиёд аст. Пасвандҳои исмсозии забони тоҷикӣ гурӯҳҳои зерини исмро месозанд:

1. Номи шахс.
2. Номи чизҳо.
3. Исмҳои абстракт (маънӣ).
4. Исмҳои ҷомеъ.
5. Исмҳои хурдӣ ва навозиш [4, с. 42].

Муодили пасвандҳои забони англисӣ дар забони тоҷикӣ зиёдтар ба назар мерасанд. Пасвандҳои исмсозии забони тоҷикӣ: “-гар, -гор, -гон, -гоҳ, -кор, -анд (анда), -ӣ, -чӣ, -она, -вон” бисёртар серистеъмол ба назар мерасанд. Пасвандҳои “-ӣ”, “-гӣ” исмҳои маънии аломат, касбу машғулият, амалу ҳолат месозанд: **сурхӣ, торикӣ, арзонӣ, вазнинӣ, ҷавонӣ, дӯстӣ, раъйдихӣ** ва ғ. Чунончи пасванди **-гар** исми шахс ва исми фоил месозад: мис**гар**, кӯза**гар**, ош**гар** ва ғайра. Пасванди **-гор** аз феъл ва исмҳои маънӣ танҳо исми фоил месозад: **хостгор, талабгор, хизматгор** [7, с. 39].

Аз ин нуқтаи назар ба мушоҳида мерасад, ки муодили пасванди “-er”- и забони англисӣ дар забони тоҷикӣ “-гор” ва “-гар” ифода ёфта, муодили пасвандҳои “-or” ва “-ar” дар забони тоҷикӣ ҳамчун “-анд”, “-анда” ва аз рӯи мазмуни контекст дар баъзе ҳолатҳо “-ёр”, “-гон” ва “-он”- ифода меёбад. Аз ҷиҳати таҳлили семантикӣ низ ин гуфтаҳо дуруст аст, ки дар ифода маънои грамматикӣ калима ҳангоми пайвасти пасванд тағйир меёбад.

Мисол: **Азбаски нархи танбурнавозии ӯ назар ба навозанда ва хонандагони дигар хеле арзон буд, муллобачагон - талабагони мадраса дар иҷтимоона - дар базмҳои ҷамъиятӣ ва шабнишиниҳои худ бештарин ҳамин одамро даъват карда мебуданд** [14, с. 24]. Дар мисоли мазкур калимаҳои “навозанда, хонандагон, муллобачагон ва талабагон” омадааст. Ин калимаҳо ба худ пасвандҳои “-анда” ва “-гон” - ро гирифтаанд ва маънои пасванди “-анда” (**навозанда**) ба шугъл далолат дорад, ки аз сифати феълӣ бо ёрии пасванд сохта шудааст, ва пасванди “-гон” бошад ба шумораи ҷамъи исм далолат мекунад.

Пасвандҳои “-ion”, “-tion”, “-ation” ва “-ment” дар забони англисӣ барои сохтани исм аз феъл ё калимаҳои дигар истифода мешаванд ва одатан раванд, натиҷа ё ҳолати чизеро нишон медиҳанд.

Мисол: Калимаи “develop” - рушд, тараққиёт – асоси калима буда, “инкишоф додан”, “ошкор кардан” ё маънои “ривҷ додан” аст ва феълро ифода мекунад. Агар ба асоси калима пасванди “-ment” ҳамроҳ шавад, аз феъл исм сохта шуда натиҷа ё раванди ин рушд “development” “инкишоф” -ро нишон медиҳад. Муодили пасванди мазкур дар забони тоҷикӣ аз ҷиҳати семантикӣ тарҷума мешавад: **treat – мурочиат кардан; treatment – табобат, agree – розигӣ; agreement – шартнома;**

Дар китоби грамматикаи забони тоҷикӣ айнан ҳамин тавр муодили пасванди мазкурро ҳамчун “-ӣ” ва ҳамчун исми абстракт (исмҳое, ки ҳислат, ҳаракат, ҳолат ва мафҳумҳои умумиро номбар мекунанд: **далерӣ, тозагӣ, тараққӣ**) ифода ёфтааст [4, с. 33]. Калимаи “educate” - маълумот маънои “таълим додан” (феъл) аст ва ҳангоми илова гардидани пасванди “-ation” барои сохтани исм, ки **раванд** ё **натиҷаи омӯзиш**-ро ифода мекунад, таркиб ёфтааст, яъне “education”- “таълим, маълумот” илова шудааст. Калимаи “innovate” – навоарӣ ба вучуд овардан, навоарӣ кардан – ин решаи калима буда, иҷроиши амалро ифода мекунад ва ҳангоми пайвасти пасванди “-ion” исмеро ба вучуд меорад, ки натиҷаи ин равандро нишон медиҳад, яъне “innovation” – “навоарӣ”. Агар ба таҳлили лексикӣ калима назар андозем пасвандҳои мазкур ба шакл не, балки ба маънои калима далолат мекунад, зеро раванд ва натиҷаи амалро муайян сохта истодааст, ки хусусияти исмиро инъикос менамояд.

Муодили тоҷикии морфемаҳои мазкур ҳам ба шакли калима ва ҳам ба маънои луғавии он далолат менамояд. Мисол: “**She was not silly, and yet attention of this sort had its weight** [13, с. 6] - Вай беақл набуд, аммо **таваҷҷӯҳи** ин гуна ҷиз вазнин буд.

Now, the sun was full up, and movement began in the village [12, с. 59] - Акнун офтоб ҳама ҷойро фаро гирифт ва дар деҳа ҳаракат оғоз ёфт.

Чи тавре ки дар мисолҳо мебинем, ба решаи калимаҳои **attent +ion (таваҷҷӯҳ)** ва **move + ment (ҳаракат)** пасвандҳо ҳамроҳ шуда, шакли калимаро иваз намуда ҳам калима ва ҳам маънои луғавии нав ҳосил намудаанд. Муодили тоҷикии пасвандҳои мазкури забони англисӣ дар забони тоҷикӣ аз лиҳози маъно пасванди исмсози “-ӣ” ва маънои исми моддиро муайян месозад. Мисол: **Ман боварӣ дорам, ки дар ин бора ба онҳо ҳатто ҳоло даҳон намекушоем, фаҳмидӣ?** [15, с. 28].

Дар мисоли мазкур калимаи **боварӣ** ҳамчун исми моддӣ омадааст, ки решаи калима **бовар** буда, бо илова кардани пасванди исмсози “-ӣ” вожаи **боварӣ** сохта шудааст. Яъне аз

исм исм сохта шуда, маънои *боварӣ доштан, эътимод доштан ба чизе ё ба нафаре* -ро ифода мекунад.

Пасвандҳои “-ity” ва “-ty” дар забони англисӣ барои сохтани исмҳо аз сифатҳо истифода мешаванд ва онҳо мафҳумҳои моддӣ, ҳолат, сифат ё хусусиятро ифода мекунад. Масалан, **stability** – *устуворӣ*. Пасванди «-ity» ба сифати “*stabil*” – устувор ҳамоҳанг шуда, исми “*stability*”- *устуворӣ*- ро месозад, ки ҳолати устувор ё мустаҳкам буданро ифода мекунад. Калимаи **curiosity**- *кунҷковӣ*. Пасванди “-ty” ба сифати “*curious*” – *кунҷков* яқоя шуда, исми “*curiosity*” – *кунҷковӣ*-ро месозад, ки маънояш сифат ё ҳолати кунҷков буданро дорад. Мисол: **He watched her with considerable curiosity at times, for she was still attractive in a way and men looked at her...**[13, с.87] – Ў баъзан вақт бо кунҷковии зиёд вайро тамошо мекард, зеро вай ханӯз ҳам дилкаш буд ва мардон ба вай менигаристанд.

Дар ҷумлаи овардашуда калимаи **curiosity**- *кунҷковӣ* тарҷума шуда, маънои *ҷустуҷӯ, нурсиш кардан* (барои донишҷӯи сирри асроре) –ро ифода мекунад. Мисол: **The obscurity was so difficult to penetrate that Mr. Lorry, picking his way over the well-worn Turkey carpet, supposed...** [11, с. 9] - Дохил шудан ба *торикӣ* он қадар душвор буд, ки ҷаноби Лорри аз болои қолини фарсудаи туркӣ роҳро интихоб карда, гумон мекард....

Дар мисоли овардашуда калимаи **obscurity** (*торикӣ, норавшанӣ*), ки асоси он аз сифат ба исм ҳангоми илова кардани пасванди “-ity” ва муодили тоҷикии он “-ӣ” маҳсуб меёбад, сохта шудааст. Мисол: “Петя, ки ҳамаи пайраҳа, тамоми пастию баландӣ, нишону намунаҳои ин гирду атрофро дар ҳақиқат монанди панҷ ангушти худ медонист...” [15, с. 13].

Аз мисолҳо бармеояд, ки калимаи “*баландӣ*” – **higher** ин аз асоси сифат бо илова кардани пасванди “-ӣ” исм сохта шуда аломатро ифода менамояд, яъне аломати ҳолатро муайян менамояд.

Пасванди “-hood” дар забони англисӣ барои сохтани исмҳо истифода мешавад, ки ҳолат ё сифати чизро ифода мекунад, ки бо сифат ё исм пеш аз пасванд муайян карда мешавад. Он, одатан, ба асоси калима илова карда шуда, калимаҳои месозад, ки ҳолати дастаҷамъӣ, сифат ё хислати як гурӯҳи одамонро тавсиф мекунад. Масалан, **childhood** (*бачагӣ*), давраи зиндагии кӯдак, ки шахс кӯдак аст, ишора мекунад. Асоси калима “*child*” + пасванди “-hood” = калимаи нав “*childhood*” сохта мешавад. Калимаи “*manhood*” – (*камалият, ҷасорат, мардӣ*) – давраи ҳаёти калонсолон ё сифати мардонагии мардро нишон медиҳад. Исми “*man*” (*мрд*) + пасванди “-hood” = “*manhood*” (*калонсолӣ, далерӣ, мардонагӣ*). Мисол: **If you had any sense of manhood in you, you wouldn't have thought of doing any such thing** [11, с. 217] - Агар ту ҳисси мардонагӣ медоштӣ, ба фикри анҷоми чунин кор намеомадӣ.

Дар мисоли мазкур калимаи **manhood** чун калимасозии исм омадааст, ки муодили тоҷикии он ҳамчун *мардонагӣ* (*далерӣ, ҷасурӣ*) ифода ёфтааст. Мушаххас гардид, ки муодили пасванди “-hood”- и забони англисӣ ба забони тоҷикӣ чун “-гӣ” тарҷума шудааст.

Калимаи **neighborhood** – (*ноҳия, маҳалла*) – ба минтақае, ки макони мушаххас ё гурӯҳи одамонро иҳота мекунад, ишора менамояд. Исми «*neighbor*» (*ҳамсоя*) + пасванди «-hood» = «*ҳамсоягӣ*» (*ноҳия, маҳалла*). Мисол: **The new neighbourhood did not appeal to Carrie as much** [13, с. 321] – Маҳаллаи нав ба Кэрри ҷангон писанд наомад.

Дар ҷумлаи мазкур калимаи “**neighbourhood**” аз ҷиҳати мазмунӣ ҷумла ҳамчун “*маҳаллаи нав*” тарҷума шудааст. Ин хусусияти тарҷума онро нишон медиҳад, ки муодили пасванди “-гӣ”-и забони тоҷикӣ аз лиҳози мазмунӣ матн ба *маҳаллаи нав* (макони зисти нав, ҷойи нав) тарҷума шуда, маънои калима иваз гардидааст. Калимаи **brotherhood** (*бародарӣ*) - ҳолати пайванди бародарона ё ҷомеаи байни бародаронро нишон медиҳад. Исми «*brother*» + пасванди «-hood» = «*brotherhood*» («-бародарӣ»). Чи тавре, ки дар луғатҳо мушоҳида мешавад, ба асоси калима ҳамоҳанг шудани пасванди “-hood” дар забони англисӣ барои сохтани исмҳои

истифода мешавад, ки ҳолат, сифат, ҳислат ё шахсияти коллективиро ифода мекунанд. Муодили пасванди мазкур дар забони тоҷикӣ чун “-и” ва “-гӣ” ифода меёбад. Мисол: **Дар миёнаҳои растанӣ чойфуруши дар тарафи ҷануби кӯча, дар рӯ ба рӯи паскӯҷаи бозори ангишт «Ҷаннатмақонӣ» ном як сарой бино ёфта буд** [15, с. 23].

Дар ин ҷумла калимаи **чойфуруши** – маънои *мақонери ифода менамояд, ки дар он ҷо чой* (хока ё алафи рангае, ки имрӯзҳо мо истифода мебарем) фурухта мешавад ва бо илова кардани пасванди “-и” сохта шудааст. Калимаи зерин исми буда, **мақон**, **чой** ва намуни онро инъикос менамояд. Мисол: “**Акнун ӯ баҷчагӣ кардас-дия ҳафа нашавед!**” – гуёндиди **Раҳими Қандро ором намуд** [15, с. 64].

Дар ин мисол ба вожаи **баҷча** пасванди “-гӣ” ҳамроҳ шуда вожаи нави **баҷчагӣ**-ро сохтааст. Аз ин бармеояд, ки исмиҳе, ки ба амали воқеӣ ва ҳолати шахс далолат мекунад ба худ пасвандҳои “-и” ва “-гӣ” – ро қабул менамоянд.

Пасванди “-и” дар забони тоҷикӣ яке аз пасвандҳои сермаънову серистеъмол ва дорои оморфема мебошад. Ҳам дар китоби дарсӣ ва ҳам дар китоби олими шинохта Ш. Рустамов “Калимасозии исм дар забони адабии ҳозираи тоҷикӣ” доир ба калимасозии исму сифат ва зарф истифода шудани суффикси “-и” қайд шудааст [7, с. 43]. Мисол: **деҳқонӣ** – **farmer**, **зебӣ** – **beauty**, **хушбахтӣ** – **happiness**, **ҳамкорӣ** – **partner** ва амсоли инҳо дар калимасозӣ бо истифодаи пасванди “-и” хеле зиёданд.

Ҳамин тавр, омӯзиши муқоисавии калима ҳамчун яке аз воҳидҳои грамматикӣ дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ ва роҳи воситаҳои бунёди калимаҳои нав имконият медиҳад, ки муодилҳои воҳидҳои калимасозии ин забонҳо муайян карда шаванд.

Дар забони муосири тоҷикӣ калимасозии исм бештар ба тариқи аффиксиалӣ ба роҳ монда мешавад. Дар забони англисӣ низ барои сохтани калимаҳои нав миқдори зиёди пасвандҳои сермаҳсули исмсоз истифода мешаванд. Ба қатори онҳо гурӯҳи пасвандҳои “-er, -or, -ar, -ion, -tion, -ation, -ment, -ist, -ity, -ty, -hood” дохил гардида, дар забони тоҷикӣ ин морфемаҳо тавассути пасвандҳои “-гар, -гор, -гон, -кор, -анд, -анда, -гӣ, -чӣ, -и” ифода меёбанд. Дар ҳар ду забон тафриқаи пасвандҳо вобаста ба ифода намудани маънои иловагии мухталиф ба калимаҳо ба роҳ монда мешаванд.

Аз ҳамин лиҳоз, дар забонҳои муқоисашаванда пасвандҳои мазкур бевосита ба гурӯҳи пасвандҳои сермаҳсули исмсоз ворид мешаванд.

ПАЙНАВИШТ:

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О.С. Ахманова. – Москва, 1966. – 241 с.
2. Беляева М.А. Грамматика английского языка / М.А. Беляева. – Москва: Высшая школа, 1984. – 319 с.
3. Виноградов В.В. Словообразование в его отношении к грамматике и лексикологии / В.В. Виноградов. – Москва, 1975. – 168 с.
4. Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик. Фонетика ва морфология/ Дар зери таҳрири Б.Қамолитдинов ва Ш.Рустамов. – Душанбе: Дониш, 1989. – 224 с.
5. Карасик П.М. Словообразование английского языка. – Москва: Высшая школа, 1977. – 303 с.
6. Мамадназаров А.М. Фарҳанги англисӣ - тоҷикӣ. – Душанбе: Эр-граф, 2009. – 486 с.
7. Рустамов Ш. Калимасозии исм дар забони адабии ҳозираи тоҷикӣ. – Душанбе: Дониш, 1972. – 75 с.
8. Смирницкий А.И. Лексикология английского языка / А.И. Смирницкий. – Москва: Омен, 1998. – 260 с.
9. Усмонов К. Грамматикаи назарии забони англисӣ. Китоби дарсӣ. – Душанбе, 2011. – 235 с.

10. Шмелев Д.Н. Современный русский язык. Лексика / Д.Н. Шмелев. – Москва: Просвещение, 2003. – 336 с.
11. Bauer L. English word formation. – Cambridge: CUP, 1983. - 311 p.
- Рӯйхати адабиёти бадеӣ:**
12. Dickens Ch. A Tale of Two Cities. – London.: Penguin, 2011. - 453 p.
13. Hemingway E. The Old Man and the Sea. – USA.: Science, 1952. - 320p.
14. Dreiser Th. Sister Carrie. – Dover, 2004. - 557 p.
15. Айнӣ С. Марги судхӯр (қисса). – Душанбе: Адиб, 2010. - 220 с.
16. Ҷалил Р. Асарҳои мунтахаб. ҷ.2. / Раҳим Ҷалил. – Душанбе: Адиб, 1988. - 464с.

REFERENCES:

1. Akhmanova O.S. Dictionary of linguistic terms. – M., 1966. - 241 pp.
2. Belyaeva M.A. Grammar of the English language. - Moscow: Higher School, 1984. - 319 pp.
3. Vinogradov V.V. Word Formation in its Relation to Grammar and Lexicology. - Moscow, 1975. - 168 pp.
4. Grammar of Modern Tajik Literary Language. – V.1. – Dushanbe: Donish, 1973. – 452 pp.
5. Karashchuk P.M. Word-Building of the English Language. – M.: Higher School, 1977. – 333 pp
6. Mamadnazarov A.M. Standard English-Tajik Dictionary. - Dushanbe: Er-Graph, 2009. - 486 pp.
7. Rustamov Sh. Vocabulary of Nouns in Modern Tajik Literary Language. Dushanbe: Donish, 1972. – 75 pp.
8. Smirnitsky A.I. Lexicology of the English Language / A.I. Smirnitsky. – Moscow: Omen, 1998. - 260 pp.
9. Usmanov K. Theoretical Grammar of the English Language / K. Usmanov. - Monday; Khujand: Nuri ma'rifat. 2010. - 236 pp.
10. Shmelev D.N. Modern Russian Language. Vocabulary: – Moscow: Education, 2003. - 336 pp.
11. Bauer L. English Word Formation. – Cambridge: CUP, 1983. - 311 pp.

List of fiction:

12. Dickens Ch. A Tale of Two Cities. – London.: Penguin, 2011. - 453 pp.
13. Hemingway E. The Old Man and the Sea. – USA.: Science, 1952. - 320pp.
14. Dreiser Th. Sister Carrie. – Dover, 2004. - 557 pp.
15. Aini S. Death of the Usurer (story). - Dushanbe: Adib, 2010. - 220 pp.
16. Jalil R. Selected Works. Volume 2. / Rahim Jalil. - Dushanbe: Adib, 1988. - 464 pp.